

Kĩthoomo Kĩa
Ūmenyo Bwa Nthĩ
Kĩracĩ kĩa Bithatũ
Îbuku rĩa Mwarimũ

ISBN: 9966-00-230-8
Published by
BTL (E.A.)
P.O. Box 44456 Nairobi, Kenya

KÎTHOOMO KÎA
ŪMENYO BWA NTHÎ
KÎRACÎ KÎA BITHATŪ
Îbuku rĩa Mwarimũ

Social Studies Guide
in Tharaka Language

**KÎTHOOMO KÎA
ÛMENYO BWA NTHÎ
ÎBUKU RÎA MWARIMÛ KÎRACI
KÎA BITHATÛ**

**Standard
3
Teacher's Guide**

**Social Studies
in Tharaka Language**

Written by: Francis Kithome & Jennifer Makia
Compiled by: BTL Tharaka MTE Staff
Edited by: Joseph Mbijiwe, John Nguu & Patrick Kanampiu
Layout Assistant: Janet Sweet
Cover Design: Patrick Kanampiu

First Edition, 2012
ISBN: 9966-00-230-8

Published by
Bible Translation & Literacy (E.A.)
P.O. Box 44456 Nairobi, Kenya
© BTL, 2012

Funded by:
ONEBOOK

PREFACE

This **Standard Three Social Studies** Teacher's Guide is written in accordance with the Standard Three Syllabus by the Kenya Institute of Education (KIE). The book is divided into 7 units. Each unit deals with a major topic. These 7 main topics that this book covers are: ***Our physical environment, Weather changes and seasons in our district, Communities living our district, Our needs in the district, Administration in our district, Resources & economic activities*** and ***Caring for our Environment***. The topics are divided into sub-topics and the various topics are further sub-divided into lessons.

This book was written to help teachers in Tharaka lower primary schools in teaching **Social Studies** using Kĩĩtharaka as a medium of instruction. This is in line with the requirement of the Ministry of Education that pupils in lower primary schools learn in the language of the catchment area.

This book and others in this series are culturally relevant to Tharaka children. They are not only written in Kĩĩtharaka but they also use examples familiar to Tharaka children.

This is a teacher's guide that has instructions to the teacher on how to disseminate the contents of the pupil's book to the learners.

I would like to appreciate and acknowledge the contribution by various partners in developing this book and others in the Kĩĩtharaka series. Among these are the Tharaka MTE Writers Panel, BTL Tharaka staff, Tharaka South and Tharaka North District Education Officials, our funding partners, Bible Translation & Literacy (E.A.) and our other various partners.

I most sincerely thank all those who took part and gave all manner of support in the development of this book.

God bless you all.

Onesmus Kamwara
BTL Tharaka Project Leader

KÎMENYITHIA

Îbuku rîrî rîa mwarimû rîa **Kîthoomo kîa Ûmenyo bwa Nthî** rîa Kîraci Kîa Bithatû rîandîkîitwe rîkîthiingatagiîra sîrabasi ya Kîraci kîa Biîrî ya 'Kenya Institute of Education' (KIE). Rîgaûkanîitue icuncî mûgwanja. Na wa kîra gîcuncî kîrî na kîthoomo gîakîo. Ithoomo bira birî îbukuuni rîrî i: ***Bira bitûthiûrûkîrîte, Mûgarûkîre wa ntûgû na magîita ma mwanki ndicitirîkiini yetû, Mîgongo îra îtwîre ndicitirîkiini yetû, Moobatu meetû ndicitirîkiini, Wathani ndicitirîkiini, Into bia ûtonga na ngûgî na Kûmenyeera bira bitûthiûrûkîrîte.*** Ithoomo bibi i bigaûkanîitue biauma reconi inyiingî.

Îbuku rîrî rîandîkirwe rîa gûteetheeria aarimû ba iraci bia mwambîirio bia cukuru cia Tharaka kûrutana **Ûmenyo bwa Nthî** bagîtûmagîra rwaria rwa Kîitharaka. Ûgu i kûriingana na watho bwa rwong'i rwa Kîthoomo atî aana ba iraci bia mwambîirio babatîirue barutanwa na rwaria rûra rwaragua n'antû ba bantû agu cukuru îrî.

Îbuku rîrî na mara mangî marî mûbangooni ûyû ma Kîitharaka maandîkîitwe bûra mwana wa Tharaka aûmba kûmeerewa bwega mûno. Maandîkîitwe na rwaria rwa Kîitharaka na magîtûmagîra ngerekano ira antû ba Tharaka bamenyanîrîtie nacio. Rîrî n'îbuku rîa mwarimû rîra rîrî na mataaro ma kûmwonia bûra aûmba kûrutana mantû mara marî îbukuuni rîa mûrutwa.

Ingûcookia nkaatho kîrî antû bara bateetheereetie kwandîka îbuku rîrî na Mabuku mara mangî ma mûbango ûyû wa Kîitharaka. Nabo i bo: gîkundi kîa aarimû kîa aandîki ba Kîitharaka, aruti ngûgî ba BTL Tharaka, anene ba kîthoomo ndeni ya Ndcitirîti cia Tharaka ya Naiti na ya Neegûrû, antû bara bateethagiîria na mbia, BTL na bangî baingî.

Ingûcookeria antû bonthe bara bateetheereetie na njîra mwanya mwanya, wandikî bwa îbuku rîrî nkatho inyiingî mûno.

Ngai abûthaarime bwinthe,

Onesmus Kamwara
BTL Tharaka Project Leader

FOREWORD

For the last ten years Bible Translation and Literacy (BTL) has partnered with the Government of Kenya in implementing Mother Tongue Education (MTE) in schools among the Tharaka community.

This Standard 3 Social Studies teacher's book in Kĩĩtharaka was developed by teachers, education officials from the Tharaka programme area and BTL staff and Consultants. Earlier, before the production of the books in this series, BTL worked with the community whose language was previously unwritten to develop and produce a functional and acceptable orthography (writing system).

It is my hope that this book will lay a strong foundation to enable teachers to teach Social Studies. It is my desire to see that these books will become a stepping stone to the greater success and performance in the children's future learning process. The use of Mother Tongue in teaching and learning in schools has proved to enable learners to easily take their first steps in learning how to read, write and familiarize themselves with the social environment around them.

I believe that good quality learning is not only aimed at enabling the learners to be competent, productive and successful in their exams; but also at encouraging diversity and developing a generation of citizens who are proud of and well rooted in their cultural and traditional heritage.

I recognize and applaud the healthy partnerships that BTL has had with the Ministry of Education as represented by the Education Officials and the teachers. On behalf of BTL, I take this opportunity to thank all our partners for having tirelessly and selflessly contributed to the development, editing and production of this student book. I hope this contribution will go a long way to improve the quality of life through cultural and socio-economic development.

Rev. Peter Munguti
General Secretary,
Bible Translation and Literacy (BTL)
February 2012

MARA MARÎ KU

GÎCUNCÎ KÎA MBERE: Bîra bitûthiûrûkîrîte	1
GÎCUNCÎ KÎA BIÎRI: Mîgarûkîre ya ntugû na magiita ma mwanka ndicitirîtiini yetû	6
GÎCUNCÎ KÎA BITHATÛ: Mîgongo îra îtwîre ndicitirîtiini yetû	11
GÎCUNCÎ KÎA BINA: Moobatu meetû ndicitirîtiini	14
GÎCUNCÎ KÎA BITAANO: Wathani ndicitirîtiini	18
GÎCUNCÎ KÎA BITHANTHATÛ: Into bia ûtonga na ngûgî.....	22
GÎCUNCÎ KÎA MÛGWANJA: Kûmenyeera bira bitûthiûrûkîrîte	28

GÎCUNCÎ KÎA MBERE: Bîra bitûthiûrûkîrîte

A. Mîerekero înnâ ya nthî

Îgiita – Reconi îmwê (1)

Mworooto

Mûthiani wa kîthoomo gîkî mûrutwa akaûmba:

- ❖ kûgweta mîerekero înnâ ya nthî.
- ❖ gûcoora na kwandîka mariîtwâ ma mîerekero înnâ ya nthî.

Biugo bia gîtûmi

mîerekero, neegûrû, naiti ûrîo, ûmotho

Kûthooma / Kûthoomithia

- ❖ Mwarimû acoore mîerekero înnâ ya nthî na ereece.
- ❖ Arutwa bathoome mariîtwâ ma mîerekero înnâ ya nthî.
- ❖ Mwarimû oneerie arutwa mîerekero ya gûntû mwanya mwanya ta mîciî, kîrîma, thoko, ûbici, kîeni n.b.b.
- ❖ Arutwa bagwete mwerekero wa mûciî wao.
- ❖ Mwarimû atetheerie arutwa gûcoora mîerekero ya nthî.
- ❖ Arutwa boonanie naara riûa riumagîira na kûthwaa.

Into bia kûthooma / kûthoomithia

- ❖ Îbuku rîa mûrutwa **karataati ka 1**
- ❖ Mbica ya mîerekero înnâ ya nthî.

Macookio ma biûria

1. Êrîo.
2. Êmotho.
3. Mwarimû eetîgîîrie îcookio rîothe rîega.
4. Mwarimû eetîgîîre îcookio rîonthe rîega.

B. Útûmîri bwa mîgwî ya mîerekero

Îgiita – Reconi îmwê (1)

Mworooto

Mûthiani wa kîthoomo gîkî mûrutwa akaûmba kûgweta útûmîri bwa mîgwî ya mwerekero.

Biugo bia gîtûmi

Neegûrû, naiti, ûmotho, ûrîo

Kûthooma / Kûthoomithia

- ❖ Mwarimû aûrie biûria îgûrû rîa mîerekero înnâ ya nthî.
- ❖ Arutwa bagwete mîerekero înnâ ya nthî.
- ❖ Mwarimû ereece útûmîri bwa mîgwî ya mwerekero.
- ❖ Arutwa bacoore mbica ya cukuru ikîonanagia atûûri na kuuga naara batwîre.
- ❖ Kwina rwîmbo rwa útûmîri bwa mîgwî ya mwerekero

Into bia kûthooma / kûthoomithia

- ❖ Îbuku rîa mûrûtwa **karatati ga 2**
- ❖ Mîerekero înnâ ya nthî.
- ❖ Rwîmbo rwa útûmîri bwa mîgwî ya mwerekero.

Úntû bwa kûrutha

- ❖ mwarimû araithe mbica na onanie bûra îbatîrue gûcoorwa.
- ❖ mwarimû etîgîrîe îcookio rîonthe rîega.

C. Rûteere rûra ndîbîconi na ndicitirîti yetû îrî

Îgiita – Reconi îmwê (1)

Mworooto

Mûthiani wa kîthoomo gîkî mûrutwa akaûmba:
kûgweta rîtwa ria ndicitirîti na ndîbîconi yao.

- ❖ Gûtarania ndîbîconi cia ndicitirîti yao.
- ❖ Kwereeca ara ndicitirîti na ndîbîconi yao îrî.

Kûthooma / Kûthoomithia

- ❖ Mwarimû atongorie arutwa kûgweta rîitwa rîa ndîbîconi na ndicitirîti yao.
- ❖ Arutwa bagwete ndîbîconi na ndicitirîti yao.
- ❖ Mwarimû ereece rûteere rwa ndicitirîti na ndîbîconi yao.
- ❖ Arutwa bandîke mariîitwa ma ndîbîconi cia ndicitirîti yao.
- ❖ Mwarimû acoore maabu ya ndicitirîti îkîonanagia ndîbîconi.
- ❖ Arutwa bacoore maabu ya ndicitirîti yao.

Into bia kûthooma / kûthoomithia

- ❖ Îbuku rîa mûrutwa **karatati ga 2**
- ❖ Cati ya maabu ya ndicitirîti.

Macookio ma bûria

1. }
2. } Mwarimû eetîgîirie îcookio kûringana na ara mûrutwa batwîre.
3. }
4. }
5. }

D. Mîonekere ya nthî ndîbîconiini na ndicitirîtiini yetû

Îgiita – Reconi îmwê (1)

Mworooto

Mûthiani wa kîthoomo gîkî mûrutwa akaûmba:

- ❖ Kwathûrana mîonekere ya nthî ndeni ya ndîbîconi na ndicitirîti yao.
- ❖ Kwereeca mîonekere ya nthî na ara îrî ndeni ya ndîbîconi na ndicitirîti.
- ❖ Gûcoora mîonekere ya nthî.

Biugo bia gîtûmi

Miuro mîgûûmba, kîrîma, mûthitû, îria n.b.b.

Kûthooma/ Kûthoomithia

- ❖ Mwarimû aûrie arutwa bagwete mîonekera ya nthî rûkîconiini yao.
- ❖ Arutwa bagwete mîonekere ya nthî.

- ❖ Mwarimû aaranîrie na arutwa îgûrû rîa mîonekere ya nthî ndîbîconiini na ndicitirîtiini yao.
- ❖ Mwarimû atongorie arutwa gucoora mîonekere ya nthî.
- ❖ Mwarimû atûmîre maabu ya ndicitirîti kwonania ara îrî.

Into bia kûthooma / kûthoomithia.

- ❖ Îbuku ria mûrutwa **karatati ga 3 - 4**
- ❖ Maabu ya ndicitirîti îkîonanagia mîonekere ya nthî.
- ❖ Mbica cia mîonekere ya nthî.

Macookio ma biûria

1. kîrîma, muuro, kîbonde, n.b.b.
2. miuro ya mûgûmba
3. mwarimû eetîgîîrie îcookio rîonthe rîagîru
4. mwarimû eetîgîîrie îcookio rîonthe rîagîru
5. mwarimû eetîgîîrie îcookio rîonthe rîagîru

E. Gîtûmi kîa mîonekere ya nthî kîrî antû

Îgiita –Reconi îmwê (1)

Mworooto

Mûthiani wa kîthoomo gîkî mûrutwa akaûmba kwereeca ûteethio bûra antû bonaga kuuma kîrî mîonekere ya nthî.

Biugo bia gîtûmi

Gûkuuyia mbura, gûtaa rûûyî, kûruta citima, kwanda irio, mîrimba, kûrîma, kuuna nkû, kaumo ka miuro

Kûthooma / Kûthoomithia.

- ❖ Mwarimû aûrie arutwa bagwete mîonekere ya nthî.
- ❖ Arutwa bagwete mîonekere ya nthî.
- ❖ Mwarimû aaranîrie na arutwa îgûrû rîa baita ya mîonekere ya nthî.
- ❖ Arutwa bagwete ûteethio bura bonaga kuuma kîrî mîonekere ya nthî mwanya mwanya.
- ❖ Mwarimû atûmîre mbica kuthoomithia baita ya mîonekere ya nthî.

Into bia kûthooma / kûthoomithia

- ❖ Îbuku rîa mûrutwa **karatati ga 5**
- ❖ Cati îrî na mîonekere ya nthî.
- ❖ Arutwa bo bongwa.

Macookio ma biûria

1. Gûkuuyia mbura, kûrigîiria ruuo, kaumo ka miuro.
2. kuuna nkû, kaumo ka miuro, matunda, gûkuuyia mbura n.b.b.
3. mwarimû eetîgîirie îcokio rîonthe rîkubua.

GÛCUNCÎ KÎA BIÎRI: Mîgarûkîre ya ntugû na magiita ma mwanka ndicitirîtiini yetû

A. Mîgarûkîre ya ntugû i mbi?

Îgiita – Reconi îmwê (1)

Mworooto

Mûthiani wa kîthoomo gîkî mûrutwa akaûmba:

- ❖ kûgweta mîgarûkîre mwanya mwanya ya ntugû
- ❖ Kûringa mbica îkîonanagia mîgarûkîre mwanya mwanya ya ntugû.

Biugo bia gîtûmi

Mwathû, mbura, matu, ruuo, gûkiri kii.

Kûthooma / Kûthoomithia

- ❖ Arutwa bagwete bûra boonire gwakia rûkîîrî gûkari na bûra gûkari îndî.
- ❖ Mwarimû ereece mîgarûkîre mwanya mwanya ya ntugû.
- ❖ Mwarimû acoore mbica mwanya mwanya ikîonanagia mîgarûkîre ya ntugû. Arutwa bakoobie mbica.
- ❖ Kwina rwîmbo rwa mîgarûkîre ya ntugû.

Into bia kûthooma / kûthoomithia

- ❖ Îbuku ria mûrutwa **karatati ka 6**
- ❖ Cati ya mîgarukîre ya ntugû.

B. Mbura, riûa, ruuo na matu

Îgiita – Reconi îmwê (1)

Mworooto

Mûthiani wa kîthoomo gîkî murutwa akaûmba

- kûgweta rîra kûrî na mbura, riûa, ruuo kana matu.

Biugo bia gîtûmi

Gûkiri kii, kûrî na ruuo, mwathû, mbura na matu.

Kûthooma / Kûthoomithia

- ❖ Mwarimû aririkanie arutwa na njîra ya biûria, mîgarûkîre ya ntugû.
- ❖ Mwarimû na arutwa baaranîrie îgûrû ria mîgarûkîre ya ntugû na mariîtwa mara matûmagîrwa kwonania mîgarûkîre înu.
- ❖ Arutwa bacoore mbica mwanya mwanya ikîonanagia mîgarûkîre ya ntugû.
- ❖ Mwarimû atetheerie arutwa gûcoora mbica imbega cia mîgarûkîre ya ntugû.

Into bia kûthooma / kûthoomithia

- ❖ Îbuku rîa mûrutwa **karatati ka 6**
- ❖ Caati ya mîgarûkîre ya ntugû.

Ûntû bwa kûrutha

Mwarimû abeere bacoore mbica cia mîgarûkîre ya ntugû.

C. Moothûûku ma mîgarûkîre ya ntugû kîrî nyamû, imera, na ngûgî cia muntû

Îgiita – Reconi ciîrî (2)

Mworooto

Mûthiani wa kîthoomo gîkî mûrutwa akaûmba kûgweta mawega na mothûûku ma mîgarûkîre ya ntugû kîrî nyamû, imera, na ngûgî cia muntû.

Biugo Bia Gîtûmi

Kwimbûra, kûbotera, gûkondoria, kuunangwa, gwoota mwathû na kwanîka.

Kûthooma / Kuthoomithia

- ❖ Mwarimû aririkanie arutwa mîgarûkîre ya ntugû na njîra ya kûbaûria biûria.
- ❖ Mwarimû eereece kûrî na mawega na mothûûku ma mîgarûkîre ya ntugû.
- ❖ Arutwa bagwete mawega na mothûûku ma mîgarûkîre ya ntugû,
- ❖ Kûthooma mbica na gûtaûra mbica.

Into bia kûthooma / kûthoomithia

- ❖ Îbuku ria mûrutwa **karatati ga 7 - 8**
- ❖ Caati ikionanagia mawega / moothuku ma mîgarûkîre ya ntugû.

Ûntû bwa kûrutha

Mwarimû etîgîirie macokio ma biûria mara akoona marî mega.

D. Njîra cia kûrigîiria mothûûku ma mûgarûkîre wa ntugû

Îgiita – Reconi îmwê (1)

Mworooto

Mûthiani wa kîthoomo gîkî mûrutwa akaûmba kûgweta njîra cia kûrigîiria mothûûku ma mûgarûkîre wa ntugû.

Biugo bia gîtûmi

mûgunye, kîbuti, mwaburî, njaketi, burana, kwîyûa, rûgito.

Kûthooma / Kûthoomithia

Mwarimû aûrie arutwa bagwete mantû mathûûku mara maretagwa i mîgarûkîre ya ntugu ta mpio, kwimbûrwa kwa nyomba, mwathû n.b.b.

- ❖ Baaranîrie bûra antû baûmba kûrutha kenda barigîiria moothûku mamu kinya bakîraithaga îbukuuni rîa mûrutwa.
- ❖ Arutwa baringe mbica cia kwonania njîra cia kûrigîiria mothûûku ma mîgarûkîre ya ntugû.

Into bia kûthooma / kûthoomithia

- ❖ Îbuku rîa mûrutwa **karatati ga 8 - 9**
- ❖ Caati na mbica cia îbuku.

Macookio ma biûria

1. Mweri wa îthatû (mûcucuma).
2. mûratho.
3. mûcucuma, mwirîngo mûkathara, nyenye, kenda îkumi.
4. mûndondo mûcucuma, muthaano mucege, mugwanja.

E. Magiita ma mwanka

Îgiita – Reconi ciîrî (2)

Mworooto

Mûthiani wa kîthoomo gîkî mûrutwa akaûmba:

- ❖ Gûtarania magiita ma mwanka.
- ❖ Kwereeca magiita ma mwanka.

Biugo bia gîtûmi

Thaano, nthano, mbura, mwathû, mûratho

Kûthooma / Kûthoomithia

- ❖ Mwarimû aûrie arutwa magiita ma mbura, mwathû na mpio.
- ❖ Arutwa bagwete îgiita rîra rîa mwathû, mbura na mpio.
- ❖ Mwarimû aaranîrie na arutwa îgûrû ria magiita ma mwanka kwambîria mûgaano mwanka îkûmi.
- ❖ Arutwa bagwete îgiita na mweri / mieri ya îgiita rîru.
- ❖ Mwaria eereece magiita ma mwanka.

Into bia kûthooma / kûthoomithia

- ❖ Îbuku rîa mûrutwa **karatati ga 10**
- ❖ Karenda.
- ❖ Mwaria (mukuru kana mwekuru)

F. Mothûûku na mawega ma magiita ma mwanka

Îgiita – Reconi îmwê (1)

Mworooto

Mûthiani wa kîthoomo gîkî mûrutwa akaûmba kûgweta na kwathûrana mothûûku na mawega ma magiita ma mwanka.

Biugo bia gîtûmi

Kwanda, îria, gwaka, kûûma, kûbwa, yûûra.

Kûthooma / Kûthoomithia

- ❖ Mwarimû aûrie arutwa bagwete magiita ma mwanka.

- ❖ Arutwa bagwete ngûgî ira irutagwa magiita mwanya mwanya ma mwanka.
- ❖ Mwarimû baaranîrie na arutwa îgûrû rîa mawega na mothûûku ma magiita ma mwanka.
- ❖ Arutwa nwa baume nja kwona bûra gûkari n'ûntû bwa kagiita gaku karîo.
- ❖ Bathoome mbica cia îbuku bagîtaûraga bûra gûkari na bakaathûrana wegua ibwega kana ibûthûûku.

Into bia kûthooma / kûthoomithia

- ❖ Îbuku rîa mûrutwa **karatati ga 11**
- ❖ Cati na mbica cia îbuku.

GÎCUNCÎ KÎA BITHATÛ: Mîgongo îra îtwîre ndicitirîtiini yetû

A. Ndwaria ira ciaragua ndicitirîtiini yetû

Îgiita – Reconi îmwê (1)

Mworooto

Muthiani wa kîthoomo gîkî mûrutwa akaûmba

- ❖ Gûtarania antu ba mîgoongo mwanya mwanya.
- ❖ Ndicitirîtiini yao.
- ❖ Kwaria mîgambo îmwê ya ndwaria cia migoongo mwanya mwanya.

Biugo bia gîtûmi

Abantû, îkamba, mwîmbî, imenti, Tigania, îgariî, Mbeere, Chuka, Tharaka.

Kûthooma / Kûthoomithia

- ❖ Mwarimû aûrie arutwa bauge mariîtwa maakai na ndwaria cia gîkwao.
- ❖ Arutwa batamûke mariîtwa mwanya mwanya na ndwaria cia migoongo mwanya mwanya.
- ❖ Mwarimû athoomithie antû ba mîgoongo na ndwaria ciao.
- ❖ Arutwa baandike mariîtwa na ndwaria cia antû ba mîgoongo mwanya mwanya.
- ❖ Mwarimû eere arutwa batîye mîgoongo îra îingi.

Into bia kûthooma / kûthoomithia

- ❖ Îbuku rîa mûrutwa **karatati ga 12**
- ❖ Mûgeni acerue aye arîrie aana

B. Ngono cia kaumo ka Atharaka

Îgiita – Reconi ciîrî (2)

Mworooto

Mûthiani wa kîthoomo gîkî mûrutwa akaûmba

- ❖ Kûgweta kaumo ga Atharaka.

Biugo bia gîtûmi

Kaumo, Mbwa, Amîrû, Thagana, Îgaîrooni, Îgoki, Thagicû, Gatue, Ntugî

Kûthooma / Kûthoomithia

- ❖ Mwarimû aûrie arutwa bagwete mîgoongo îra îtwîre ndicitirîtiini yao.
- ❖ Mwarimû ereece bara baingi i bayîite baumîite gûntû kûngî n'ûntu bwa ngûgî, kûgûrwa kana baagûra ithaka.
- ❖ Mwarimû nwa ereece wengwa kana eete mwaria mûgeni kwîra arutwa kaumo ga antû ba Tharaka.
- ❖ Arutwa baûrie biûria na bacookie biûria bia mwarimû.

Into bia kûthooma / kûthoomithia

- ❖ Îbuku rîa mûrutwa **karatati ga 12**
- ❖ Muntû mûgeni eetwe aarie

C. Mîtûûrîre ya Atharaka

Îgiita – Reconi inya (4)

Mworooto

Mûthiani wa kîthoomo gîkî mûrutwa akaûmba kûgweta mîtûûrîre mwanya mwanya ya Atharaka ta mîrîire, mîakîre, mîikîire, kûromba, nyambura n.b.b.

Biugo bia gîtûmi

Mûtûûrîre, gûtuga, mîrîire, mîikîire, kûthathayia ngai, mbayua, mîrigito, authi.

Kûthooma / Kûthoomithia

- ❖ Mwarimû nagaanie kîthoomo gîkî tûcuncî tûûniini kenda gîkaathira.
- ❖ Mwarimû na arutwa ibaaranîrie îgûrû rîa gwa kara gacuncî bagîtûmagîra îbuku rîa mûrutwa na ûmenyo kuuma gûntû mwanya mwanya.
- ❖ Kûringa mbica catiini gûgateetheeria kwereeca mantû mara arutwa batakûgwata bwega.

Into bia kûthooma / kûthoomithia

- ❖ Îbuku rîa mûrutwa **karatati ga 12 - 16**
- ❖ Mbica.
- ❖ Mwaria mûgeni eetwe.

D. Gûkarania na gûteethania gwa antû

Îgiita – Reconi îmwê (1)

Mworooto

Mûthiani wa kîthoomo gîkî mûrutwa akaûmba-

- ❖ kûgweta bûra antû bateethanagia.

Biugo Bia Gîtûmi

Kwendanîria, kûgûranîra, kîatho, ndwari, ndwa

Kûthooma / Kûthoomithia

- ❖ Mwarimû aûrie arutwa bûra antû baingagia moobatu mao.
- ❖ Arutwa bagwete bûra antû baingagia moobatu mao.
- ❖ Mwarimû athoomithie bûra antû bakaranagia na gûteethania
- ❖ Arutwa bagwete njîra ira antû bateethanagia nacio.
- ❖ Mwarimû atûmîre mbica kwereeca bûra antû bagîrîte gûteethania.
- ❖ Arutwa bakeneere guteethania.

Into bia kûthooma / kûthoomithia

- ❖ Îbuku rîa mûrutwa **karatati ga 16**
- ❖ Mbica ya antû bagîteethania.

GÎCUNCÎ KÎA BINA: Moobatu meetû ndicitirîtiini

A. Moobatu meetû Ndcitirîtiini

Îgiita – Reconi ciîrî (2)

Mworooto

Mûthiani wa kîthoomo gîkî mûrutwa akaûmba kwereeca moobatu mwanya mwanya ma antû.

Biugo bia gîtûmi

Irio, rûûyî, nyomba, ûgima bwa mwîrî, ûkamati na ûkinyanîri.

Kûthooma / Kûthoomithia

- ❖ Mwarimû aûrie arutwa bagwete irio bira birîyagwa.
- ❖ Arutwa bagwete irio mwanya mwanya.
- ❖ Mwarimû aaranirie na arutwa igûrû ria rûûyî, nyomba, ûgima bwa mwîrî, ûkamati, na ûkaria ndicitirîtiini yao.
- ❖ Arutwa baaranîrie na kwereeca igûrû rîa moobatu mwanya mwanya.
- ❖ Mwarimû athoomithie igûrû ria ûbatu bwa antû agitûmagîra mbica.

Into bia kûthooma / kûthoomithia

- ❖ Îbuku rîa mûrutwa **karatati ga 17 - 22**
- ❖ Mbica cia moobatu mwanya mwanya

Ûntû bwa kûrutha

1. Irio, ûkinyanîri, ûgima bwa mwîrî n.b.b.
2. cibitaarî.
3. kûnyua, kûruga, kûthambia into, kûbûûra nguo n.b.b.
4. kûûragwa, kwiywa, maitha n.b.b.

B. Bûra twingagia moobatu metû

Îgiita – Reconi ithatû (3)

Mworooto

Mûthiani wa kîthoomo gîkî mûrutwa akaûmba kûgweta njîra mwanya mwanya ira antû baingagia nacio moobatu mao.

Biugo bia gîtûmi

Barabara, Cibitaarî, Ndagwa, Rûuyi, Kûbuîrîira, Cukuru.

Kûthooma / Kûthoomithia

- ❖ Mwarimû aûrie arutwa beeririkanie moobatu mao.
- ❖ Mwarimû ereece kûrî na njîra mwanya mwanya cia kwingia moobatu mamu.
- ❖ Baaranîrie njîra mwanya mwanya cia kwingia moobatu mamu.
- ❖ Nwa aganie arutwa tûkundi na wa kara gakundi gakaarîirie njîra ciao rîru bagacooka kwaranîria barî amwe.
- ❖ Kinya n'wa barûthe tûmîceetho twakwonania bûra gûkaraga.

Into bia kûthooma / kûthoomithia

- ❖ Îbuku rîa mûrutwa **karataati ga 22 - 27**
- ❖ Mbica cia îbuku na cia mwarimû.

Macookio ma biûria

1. Baicikiri, nkaarî, mang'ooi, bikibiki n.b.b.
2. kûrîma, kûgûra.
3. mwarimû eetîgîirie macookio kûringana na bûra bakaraga nagu kwao.
4. mbura / muuroni / ithimaani/ ntoobori n.b.b.

C. Thîina ira twonaga tûkiingia moobatu metû

Îgiita – Reconi îmwe (1)

Mworooto

Mûthiani wa kîthoomo gîkî mûrutwa akaûmba kwereeca thîina ira antû boonaga bakiingia moobatu mao.

Biugo bia gîtûmi

Ûkea, goro, thîina, thaano, gûceng'a

Kûthooma / Kûthoomithia

- ❖ Mwarimû aûrie arutwa into bira batarî nabio kwao.
- ❖ Arutwa bagwete moobatu mîciîni yao.
- ❖ Mwarimû ereece kîra gîtûmaga antu baremwa i kuingia moobatu mao.
- ❖ Arutwa baaranîrie bûra aciaari bao baingagia moobatu mao.
- ❖ Arutwa barûthe mûceetho wa antu bakiingia moobatu mao.

Into bia kûthooma / kûthoomithia

- ❖ Îbuku rîa mûrutwa **karatati ga 27**
- ❖ Mwaria kuuma ome eetwe aaye aarie

D. Kûthiria thîina cietû

Îgiita – Reconi ciîrî (2)

Mworooto

Mûthiani wa kîthoomo gîkî mûrutwa akaûmba kûgweta njîra mwanya mwanya cia kûthiria thîina ciao.

Biugo bia gîtûmi

Gûtûra, rûûyi, thoko, munya, ncûgû, nthoroko, kûrîithia, mbangi, thirikaarî

Kûthooma / Kûthoomithia

- ❖ Mwarimû aûrie arutwa beeririkanie thîina ciao.
- ❖ Arutwa ibabatîrue kûmenya thîina ino boonaga i cionagwa n'antû bara bangî.
- ❖ Mwarimû na arutwa baaranîrie îgûrû rîa njîra mwanya mwanya cia kûthiria thîina ndeni ya mîciîni yao. Kûrî njîra inthûûku cia kûthiria thîina ta kwiya kwendia ncoobi na ndagwa cia gûtogoonia.
- ❖ Mwarimû atikagwete mantû maûmba kûthitaria arutwa bamwe ta kûgweta rîitwa ria muntû.

Into bia kûthooma / kûthoomithia

- ❖ Îbuku rîa mûrutwa **karatati ka 28 -30**
- ❖ Mbica cia îbuku na cia mwarimû
- ❖ Mûntû mûgeni.

Ûntû bwa kûrutha

Arutwa bacoore mbica cia antû bakîrutaga ngûgî cia gwîteethia.

E. Kûrigiiria aana kûthûûkua barî mûciî na cukuru

Îgiita – Reconi ciîrî (2)

Mworooto

Mûthiani wa kîthoomo gîkî mûrutwa akaûmba

- ❖ gûtarania mantû mara batabatîrue kûrûthîthua
- ❖ kwereeca mantû mara batabatîrue kûrûthirwa.

Biugo bia gîtûmi

Ngûgî i mbûmo, kwînja mûtaru, gûturwa, kûgûrithua, gûtaanwa, kwaganua, ncoobi, kwera irio.

Kûthooma / Kûthoomithia

- ❖ Mwarimû aûrie arutwa ngûgî ira batîrue kûrûtha mûciî na cukuru.
- ❖ Arutwa bagwete ngûgî ira barûthaga mûciî na cukuru
- ❖ Mwarimû aaranîrie na arutwa îgûrû rîa mantû mara mathûûkagia aana mûciî na cukuru.
- ❖ Mwarimû atûmire mbica kuthoomithia mantû mara mathûûkagia aana.
- ❖ Kwina rwimbo rwa kûthûûkia aana mûciî na cukuru.
- ❖ Kwarîrua i mwaria kuuma ome ya cukuru.

Into bia kûthooma / kûthoomithia

- ❖ Îbuku rîa mûrutwa **karatati ka 30 - 34**
- ❖ Mbica cia aana bakîthûûkua.

Macookio ma biûria

1. a) gûtaanwa. b) kûgûrithua tene.
- c) gûperua irio. d) kwaganua.
- e) kûrutithua ngûgî i mbûmo.

GÎCUNCÎ KÎA BITAANO: Wathani ndicitirîtiini

A. Icuncî bia wathani

Îgiita – Reconi îmwê (1)

Mworoto

Mûthiani wa kîthoomo gîkî mûrutwa akaûmba kûgweta icuncî mwanya mwanya bia wathani ndeni ya ndicitirîti.

Biugo bia gîtûmi

ndîbîconi, rûkîconi, caburûkîconi, ntûûra, ndicii, ndiiû, cibû, mûnini wa cibû, mûkûrû wa ntûûra.

Kûthooma / Kûthoomithia

- ❖ Mwarimû aûrie arutwa bagwete atoongoria bara baiyî.
- ❖ Ariranie arutwa icuncî bia wathani bura bathoomire kîraci kîa bîirî na andîke kîbaûni.
- ❖ Baaranirie îgûrû ria wathani bwa ndicitirîti bakîgaanagia icûncî bia wathani na anene bwabio.
- ❖ Arutwa bathoome na bakoobie matu ndicitirîti yao.

Into bia kûthooma / kûthoomithia

- ❖ Îbuku rîa mûrutwa **karatati ka 35**
- ❖ Mbica cia mwarimû na cia îbuku.
- ❖ Arutwa bo bongwa.

Macookio ma biûria

Mwarimû etîgîrie macookio kûringana na ndicitirîti yao.

B. Atongoria ndicitirîtiini

Îgiita – Reconi îmwê (1)

Mworoto

Mûthiani wa kîthoomo gîkî mûrutwa akaûmba kûgweta mariîtwa ma atongoria ba ndicitirîti.

Biugo bia gîtûmi

ndicii, ndiiû, cibû, mûniini wa cibû, mûkûrû wa ntûûra.

Kûthooma / Kûthoomithia

- ❖ Mwarimû aûrie arutwa bagwete atongoria bara baiyî.
- ❖ Arutwa bagwete atongoria bara baiyî .
- ❖ Mwarimû eereece arutwa atongoria bonthe ba ndicitirîti yao.
- ❖ Arutwa bagwete mariîtwa ma atongoria ba ndicitirîti yao.
- ❖ Mwarimû acoore mûtaratara wa ûtongoria.
- ❖ Arutwa bacoore mûtaratara wa ûtongoria ndicitirîtiini.

Into bia kûthooma / kûthoomithia

- ❖ Îbuku rîa mûrutwa **karatati ga 36**
- ❖ Mûtaratara ûcoretwe caatiini.

Ûntû bwa kûrûtha

Mwarimû eere arutwa barûthe muceetho wa ûtongoria bwa ndicitirîti.

C. Wîra ya atongoria wathaniini

Îgiita – Reconi îmwê-(1)

Mworooto

Mûthiani wa kîthoomo gîkî mûrutwa akaûmba kûgweta wîra ya atongoria wathaniini.

Biugo bia gîtûmi

Kwaiga thîîrî, kûthiria ntheto, kwoneeria, kûmenyithania, kûthuranîra.

Kûthooma/ Kûthoomithia

- ❖ Mwarimû aûrie arutwa bagwete ngûgî ira boonaga atongoria ba ntûûra bakîruta.
- ❖ Mwarimû na arutwa baaranîrie îgûrû rîa wîra ya atongoria wathaniini.
- ❖ Mwarimû agwete auge tatiga atongoria ba ndicitirîti, kûri na atongoria bangî barûngamîrîte mpong’i mwanya mwanya ta mûnene wa kîthoomo (DEO) mûnene wa borici (OCPD). Ngûgî ciao ciarîîrue.

Into bia kûthooma / kûthoomithia

- ❖ Îbuku rîa mûrutwa **karatati ka 37**
- ❖ Mbica cia îbuku na cia mwarimû.

Ûntû bwa kûrûtha

- ❖ Mwarimû eetîgîrîe macookio maîrî mega meegiî wîra cia mûnene wa ncicitirîti.
- ❖ mûkûrû wa ntûûra, cabu-cibû, cibû.

D. Wîra ya antû kîrî wathani

Îgiita – Reconi îmwê (1)

Mworooto

Mûthiani wa kîthoomo gîkî mûrutwa akaûmba kûgweta bûra antû babatîrue kûrûtha kenda wathani bûkara bwega.

Biugo bia gîtûmi

Mûcemanio, kûmenyithania athûûkia, kûrea ûgoti, kwathîkîra watho, kûrigîrîa ngukumo.

Kûthooma / Kûthoomithia

- ❖ Mwarimû aûrie arutwa bûra antû baûmba kûrûtha gûteetheeria wathani bûkara bwega.
- ❖ Arutwa bagwete bûra antû bateethagia ûtongoria bûkara bwega.
- ❖ Mwarimû ereece bûra antû baûmba gûtetheeria utongoria bûkara bwega.
- ❖ Arutwa bagwete njîra mwanya mwanya cia antû gûtetheeria ûtongoria bûkara bwega.
- ❖ Mwarimû n'wa atûmîre rwimbo kûthoomithia ûteethio bwa antû ndeni ya ûtongoria.
- ❖ Arutwa baandike wîra ya antû kîrî ûtongoria.
- ❖ Mwaria kuuma ome aarîrie arutwa.

Into bia kûthooma / kûthoomithia

- ❖ Îbuku rîa mûrutwa **karatati ka 37**
- ❖ Mwaria.

Ũntũ bwa kũrutha

Mwarimũ arũthe mũceetho wa antũ na ũtongoria.

E. Gĩtũmi kĩa watho

Ġgiita- Reconi ciĩrĩ (1)

Mworooto

Mũthiani wa kũthoomo gĩkĩ mũrutwa akaũmba kwereca gĩtũmi kĩa watho kĩrĩ antũ.

Biugo bia gĩtũmi

Watho, ũguaya, thĩĩrĩ, kuuna watho.

Kũthooma / Kũthoomithia

- ❖ Mwarimũ aũrie arutwa bagwete mawatho ma cukuru.
- ❖ Arutwa bagwete mawatho ma cukuru.
- ❖ Mwarimũ aũrie arutwa bagwete mawatho ma mũciĩ na ikaanũkia ria kuuna watho.
- ❖ Arutwa bagwete mawatho na ikaanũkia.
- ❖ Mwarimũ aaranĩrie na arutwa iġũrũ rĩa mawatho na bũra maagĩrĩte kũthingatwa.
- ❖ Arutwa bagwete akaria ba mawatho ndicitirĩtiini yaao.
- ❖ Mwarimũ akinĩĩrie mũno iġũrũ ria borici na atongoria ba ndicitirĩti kiri ũkaria na kwaiga watho.
- ❖ Mwaria nwa aarĩrie arutwa iġũrũ ya watho.

Into bia kũthooma / kũthoomithia

- ❖ Ġbuku rĩa mũrutwa **karatati ka 38**
- ❖ Watho bwa cukuru caatiini.
- ❖ Mwaria ta cibũ, cabucibu kana cabuĩria.

Macookio ma biũria

1. Thirikarĩ.
2. a) Ndicii.
 - b) Mũtongoria wa kũthoomo (DEO)
 - c) Mũtongoria wa borici (DCPD)

GÎCUNCÎ KÎA BITHANTHATÛ: Into bia ûtonga na ngûgî

A. Into bia ûtonga ndicitirîtiini yetû

Îgiita – Reconi cîîrî

Mworooto

Mûthiani wa kîthoomo gîkî mûrutwa akaûmba

- ❖ Kûgweta into bira bireetaga ûtonga ndicitirîtiini yetû.
- ❖ Kûgweta bûra into bibu bitûmagîrwa kenda bireeta ûtonga.

Bîugo bia gîtûmi

mûthetu, mîtî, rûûyî, muthanga, maiga riûa, paka, ûtugi, ruuo.

Kûthooma / Kûthoomithia

- ❖ Mwarimû aririkanie arutwa na njîra ya biûria into bira bathoomire bari kîraci kîa bîîrî bia kûreta ûtonga.
- ❖ Baaranîrie îgûrû rîa into bira bireetaga ûtonga ndicitirîtiini yao. Mwarimû aereece arutwa bûra into bibi bitûmagîrwa kenda bireeta ûtonga.
- ❖ Mwarimû abatîrue gûtûmira arutwa kûgweta mantû mara maingî kenda akoongeera mara bataiyî.

Into bia kûthooma / kûthoomithia

- ❖ Îbuku rîa mûrutwa **karatati ka 40 -42**
- ❖ Mbica.

B. Ûtûmîri bwega bwa into bia utonga

Îgiita – Reconi îmwê (1)

Mworooto

Mûthiani wa kîthoomo gîkî mûrutwa akaûmba kûgweta bûra into bia ûtonga bibatîrue kûmenyeerwa.

Biugo bia gîtûmi

kwînja mîtaro, kwanda mîtî, kwiriga, gûkaria, kûûnga, gutema mîtî.

Kûthooma / Kûthoomithia

- ❖ Mwarimû aûrie arutwa bagwete bûra into bia ûtonga bibatîrue kûmenyeerwa.
- ❖ Arutwa bagwete njîra cia kûmenyeera into bia ûtonga.
- ❖ Mwarimû arutane arutwa njîra cia kumenyeera into bia utonga.
- ❖ Arutwa baaranîrie na mwarimû îgûrû rîa njîra inthûûku cia gûtûmîra into bia ûtonga.
- ❖ Mwarimû aneenkere arutwa wîra ya kûûria bûra into bibatîrue kûmenyeerwa bwega.
- ❖ Arutwa baûranie bûra into bimenyagîrwa.
- ❖ Mwarimû nwa arûthe mûceetho.

Into bia kûthooma / kûthoomithia

- ❖ Îbuku rîa mûrutwa **karatati ka 43**
- ❖ Mbica ikîonanagia ûtûmîri bwega bwa into bia ûtonga.

C. Wega bwa kumenyeera into bia ûtonga

Îgiita – Reconi ciîrî (2)

Mworooto

Mûthiani wa kîthoomo gîkî mûrutwa akaûmba kwereeca mawega ma kûmenyeera mûthetu, rûûyî, ithaka na nyamû.

Biugo bia gîtûmi

Mûthetu, rûûyî, ithaka, nyamû, atarii, paka, mîtarô

Kûthooma / Kûthoomithia

- ❖ Mwarimû aûrie arutwa bagwete into bia ûtonga.
- ❖ Arutwa bagwete into bia ûtonga.
- ❖ Mwarimû ereece wega bwa kûmenyeera mûthetu, rûûyî, ithaka na nyamû cia kîthaka na cia mûciî.
- ❖ Arutwa bagwete bûra bamenyagîrwa mûthetu, rûûyî, ithaka na nyamû.
- ❖ Mwarimû nwa atûmîre mbica kana into biongwa kûthoomithia wega bwa kûmenyeera into bia ûtonga.
- ❖ Mwaria arî na ûmenyo kuuma ome aarîrie arutwa îguru ria kûmenyeera ûtonga.

Into bia kûthooma / kûthoomithia

- ❖ Îbuku rîa mûrutwa **karatati ka 44 - 46**
- ❖ Mbica cia mûûnda, muuro, ithaka, n.b.b.
- ❖ Mwaria eetwe (ara gûkûûmbîka)

Macookio ma biûria

1. kwînja mîtarô, kwanda mîtî, gwaka paka n.b.b.
2. Gûtema mîtî, kûûraga nyamû, kûrîithia nyamû imbingî n.b.b.
3. - **Rûûyî** –kenda tûtûmira rûûyî rûtakûthira kana rûbwa.
4. - **Kîthaka**.-kûrigîîria mûthetu, kwongeera ûnoru, kûrigîîria tuumo twa rûûyî n.b.b.

D. Ngûgî cia antû ba Tharaka cia kûgwata ûtonga

Îgiita – Reconi îmwê (1)

Mworooto

Mûthiani wa kîthoomo gîkî mûrutwa akaûmba kûgweta ngûgî mwanya mwanya cia antû ba Tharaka.

Biugo bia gîtûmi

Kûrîma, kûrîithia, biacaara, gûtega, îgaanda.

Kûthooma / Kûthoomithia

- ❖ Arutwa i bagwete ngûgî ira barutaga na kinya ira boonaga antû bara bangî bakîruta.
- ❖ Mwarimû ereece ngûgî ira irutagwa kenda antû boona irio nguo, biici n.b.b.
- ❖ Mwarimû na arutwa baaranîrie îgûrû rîa ngûgî ira irutagwa ndicitirîitiini. Kûri ngûgî ciûmba kûrutwa n'ûntû itirutagwa kwao ta gûtura (îgaanda).
- ❖ Arutwa n'wa barûthe tûmîceetho twa kwonania ngûgî imwe ira irutagwa ndicitirîitiini.

Into bia kûthooma / kûthoomithia

- ❖ Îbuku rîa mûrutwa **karatati ka 47 - 52**
- ❖ Mbica cia îbuku na cia mwarimû.
- ❖ Arutwa bo bongwa.

Macookio ma biûria

1. Kûrîthia, gûtega, kûrîma, gûtega
2.
 - i) **Ndukaani**–cukaari, cumbî, maguta, mûceere, mîcumaarî, mayani, îria n.b.b.
 - ii) **Thokooni**–ndigû, mîkwayî, matûûma, mboga, cukuma, nyaanya n.b.b.
 - iii) **Ûtîrini** – caai, irio, maandanci, nyama, cubu.
 - iv) **Kîthînjîrooni** – nyama.

E. Gîtûmi kîa ngûgî cia gûceria ûtonga

Îgiita – Reconi îmwê (1)

Mworooto

Mûthiani wa kîthoomo gîkî mûrutwa akaûmba kûgweta gîtûmi kîa ngûgî cia gûceria ûtonga.

Biugo bia gîtûmi

Mbia, irio, kûgûranîra, kwendanîria.

Kûthooma / Kûthoomithia

- ❖ Mwarimû aûrie arûta gîtûmi gîa kûruta ngûgî.
- ❖ Arutwa bagwete gîtûmi gîa kûruta ngûgi.
- ❖ Mwarimû ereece itûmi mwanja mwanja bia kûruta ngûgî.
- ❖ Arutwa bagwete itûmi bia kûruta ngûgî.
- ❖ Mwarimû atûmîre rwimbo kana mbica kwonania gîtûmi gia kûruta ngûgî.

Into bia kûthooma / kûthoomithia

- ❖ Rwimbo kana mbica

F. Thoko cia Tharaka

Îgiita – Reconi îmwê (1)

Mworooto

Mûthiani wa kîthoomo gîkî mûrutwa akaûmba kûgweta thoko inyingî cia Tharaka.

Biugo bia gîtûmi

thoko, kûgûra, kwendia, nduka, ûtîiri, biociki, barabara, nkaari.

Kûthooma / Kûthoomithia

- ❖ Mwarimû aûrie arutwa bagwete thoko ira bathoomire kîraci kia biîrî cia ndîbîconi.
- ❖ Mwarimû na arutwa baaranîrie îgûrû rîa thoko ira cingî ndicitirîtiini yao.
- ❖ Baaranîrie ngûgî ira irutagwa thokooni na bagwete into bira bionekaga thokooni.
- ❖ Mwarimû eere arutwa thoko îra nene ndeni ya ndicitirîti yao na abeere i noogo ndicii akaraga.

Into bia kûthooma / kûthoomithia

- ❖ Îbuku rîa mûrutwa **karatati ka 51**
- ❖ Mbica cia thoko.
- ❖ Maabu ya ndicitirîti îkîonanagia thoko. Thoko yongwa.

Macookio ma biûria

1. Biacaara.
2. Gîkaabû, mûgeka, mwindo, mîiko, tuurî gîtî, gîtanda, gîtaararû, maciati n.b.b.
3. Bamba, ndengu, mbarîki, mpempe cia ngûkû, (sunflower) mbaakî, ncûgû karanga.
4. Ciakariga, Marimanti, Kibung'a, Nkondi, Gatunga, Kathangacini, Mûkothima, Tûnyai, Kîyacî n.b.b.

G. Mîthiîre ya ngendo Tharaka

Îgiita – Reconi îmwê (1)

Mworooto

Mûthiani wa kîthoomo gîkî mûrutwa akaûmba kûgweta njîra cia ngendo cia Tharaka.

Biugo bia gîtûmi

Magûrû, nkaarî, baicikiri, mang'ooi, mîgogoteni, matarû.

Kûthooma / Kûthoomithia

- ❖ Mwarimû aûrie arutwa njîra ira batûmagîra kûthi ngendo.
- ❖ Mwarimû na arutwa ibaaranîrie îgûrû rîa njîra ira itûmagîrwa kûthi ngendo ndicitirîtiini kinya ira itarî kwao ta – matarû na migogotenî.
- ❖ Arutwa n'wa baringe mbica cia into bimwe bira bitûmagîrwa kûthi ngendo. Gweta kinya kûrî ngendo ciingî cia ndeke na nkaarî ya mwanki.

Into bia kûthooma / kûthoomithia

- ❖ Îbuku rîa mûrutwa **karatati ka 53**
- ❖ Mbica cia îbuku na cia mwarimû.
- ❖ Nyîmbo / mîceetho.

Macookio ma biûria

1. Baicikiri, magûri, nkaarî, bikibiki, mang'ooi
2. Barabara

GÎCUNCÎ KÎA MÛGWANJA: Kûmenyeera bira bitûthiûrûkîrîite

A. Kûmenyeera antû barî na moobatu ma mwanya

Îgiita – Reconi îmwê (1)

Mworooto

Mûthiani wa kîthoomo gîkî mûrutwa akaûmba

- ❖ Kwereeca bûra antû barî na ûbatu bwa mwanya aûmba gûteethua.
- ❖ Kûgea wîru bwa kwenda gûteethia antû bara barî na moobatu ma mwanya.

Biugo bia gîtûmi

ntûngi, mûkûrû, kîthuû, gîpûra, maamu aayie.

Kûthooma / Kûthoomithia

- ❖ Mwarimû aûrie arutwa bagwete antû bara baiyî barî moobatu ma mwanya.
- ❖ Arutwa bagwete na gûkiûmbîkaga bagwete mariîtwa mao.
- ❖ Mwarimû atongorie arutwa kwaranîria bûra antû barî na moobatu ma mwanya baûmba kûmenyeerwa.
- ❖ Mwarimû oonanie na mathithio kana mûceetho njîra mwanya mwanya cia kûmenyeera antû barî na moobatu ma mwanya.
- ❖ Arutwa baûrie biûria na mwarimû acookie.
- ❖ Bûkîûmbikaga mwarimû athookie mwaria arî na moobatu ma mwanya.

Atîrî: Mwarimû atûmire rwaria rwa gîtîyo îgûrû rîa antû ba moobatu ma mwanya.

Into bia kûthooma / kûthoomithia

- ❖ Îbuku rîa mûrutwa **karatati 58 - 59**
- ❖ Mbica cia antû bari na moobatu ma mwanya.
- ❖ Arutwa kiraciini.

B. Njîra cia gûtûmîrarûyî bwega

Îgiita – Reconi îmwê (1)

Mworooto

Mûthiani wa kîthoomo gîkî mûrutwa akaûmba

- ❖ Kûgweta tuumo twa rûyî.
- ❖ Kwereeca bûra tuumo twa rûyî tûmba kûmenyeerwa.

Biugo bia gîtûmi

Miuro, Ithima, Maria, Inyaka, Ciranga, Kûbwa

Kûthooma / Kûthoomithia

- ❖ Mwariû aûrie arutwa bagwete baita ya rûyî.
- ❖ Arutwa bagwete njîra cia gûtûmîra rûyî mwanya mwanya.
- ❖ Mwarimû aaranirie na arutwa îgûrû rîa tuumo twa rûyî akierrecaga bûra twagîrîte kûmenyeerwa.
- ❖ Arutwa bagwete bûra bakamenyeera tuumo twa rûyî.

Into bia kûthooma / kûthoomithia

- ❖ Îbuku rîa mûrutwa **karatati ga 59**
- ❖ Mbica cia tuumo twa rûyî.

Ûntû bwa kûrutha

Mwarimû aboonie tuumo twa rûyî tûra tûrî cukuru kana akûbî na cukuru.

C. Kûmenyeera mîtî

Îgiita – Reconi îmwê (1)

Mworooto

Muthiani wa kîthoomo gîkî mûrutwa akaûmba:

- ❖ Kûgweta baita ya mîtî.
- ❖ Kwereeca gîtûmi na njîra cia kûmenyeera mîtî.

Biugo bia gîtûmi

mbaaû, nkû, ndagwa, mûgunye, ûthoongi, kwanda mîtî, kwaiga ndîîthia, mwanki.

Kûthooma / Kûthoomithia

- ❖ Mwarimû aûrie arutwa bagwete mîtî na baita yayo.
- ❖ Arutwa bagwete mîtî îra baiyî na baita yayo.
- ❖ Mwarimû aaranîrie na arutwa njîra cia kûmenyeera mîtî.
- ❖ Arutwa bagwete njîra mwanya mwanya cia kûmenyeera mîtî.
- ❖ Mwarimû atûmîre mbica kana mîtî cukuru kwonania njîra cia kûmenyeera mîtî.
- ❖ Arutwa bagwete bûra bakaûmba kûmenyeera mîtî
- ❖ Mwarimû nwa abainithie rwîmbo îgûrû ya kûmenyeera mîtî.

Into bia kûthooma / kûthoomithia

- ❖ Îbuku rîa mûrutwa **karatati ka 60**
- ❖ Mîtî cukuru.
- ❖ Mbica cia mîtî îmenyereetwe.

D. Kûmenyeera nyamû

Îgiita – Reconi ciîrî (i)

Mworooto

Mûthiani wa kîthoomo gîkî mûrutwa akaûmba

- ❖ kûgweta baita ya nyamu cia mûciî na cia kîthaka.
- ❖ kwereeca njîra cia kûmenyeera nyamû cia mûciî na cia kîthaka.

Biugo bia gîtumi

îria, makome, maguta, nthakame, njûo, ndwara, ûkaria, kûrîma, gûkamata, paka, atarii, mwago nkûba.

Kûthooma / Kûthoomithia

- ❖ Mwarimû aûrie arutwa bagwete nyamû ira baiyî na baita yacio.
- ❖ Arutwa bagwete nyamû na baita yacio.
- ❖ Mwarimû aaranîrie na arûtwâ îgûrû rîa kûmenyeera nyamû cia mûciî na cia kîthaka.
- ❖ Arutwa bagwete njîra mwanya mwanya cia kûmenyeera nyamû.

- ❖ Mwarimû atûmîre mbica kana nyamû ciongwa kwonania bûra nyamû ibatîrue kûmenyeerwa.
- ❖ Arutwa bariûngîre nyamû cukuru bakîonaga bûra imenyagîrwa. Kana ntûûrani îra îrî akubî na cukuru.

Into bia kûthooma / kûthoomithia

- ❖ Îbuku rîa mûrutwa **karatati ka 60 - 62**
- ❖ Mbica cia nyamû ikîmenyagîrwa.
- ❖ Nyamû ciongwa cukuru.

